

Abstract

Background: To ensure the coherence of literary text a significant role belongs to the different types of text insertions focusing the reader's attention on the necessary information and contributing to the expressiveness, emotional and aesthetic effect. Topicality of the given work is determined by its correspondence to the general direction of the modern linguistic studies from the theory of composition of the literary text to establish linguistic and pragmatic properties of the composition-and-plot, composition-and-structural as well as composition-and-semantic units of the text.

Purpose: The purpose of the analysis is to determine the status of author's digressions as the compositional elements in English literary prose.

Results: The author's digression is determined as an autosemantic compositional unit of literary text, which ensures semantic relationship of different elements of the text, performs emotional and esthetic, phatic and cognitive functions, and is considered to be explicit means in defining the author's and reader's images.

Discussion: The anthropocentrism in the modern linguistics allows us to look at the author's digression from other positions, or to interpret the author's image problem in the other way, which was previously studied mainly by the literary studies. The studies of the cognitive aspect of author's digression in the different genres of the literary texts of English and American prose is promising one.

Keywords: author's digression, lyrical digression, comment, parenthesis, literary text, English literary prose.

Vitae

Irina Arkhipova Candidate of Philology, Associate Professor of German Philology Department, Horlivka Institute for Foreign Languages HSEE "Donbass State Pedagogical University". The area of research interests includes text linguistics, pragmatics, cognitive linguistics.

Correspondence: nahemaa@ukr.net

Наталія Драч

УДК 81'271.14

**ЛІНГВОКОГНІТИВНІ АСПЕКТИ РЕГУЛЯРНИХ ГРАМАТИЧНИХ ПОРУШЕНЬ
(НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)**

Статтю присвячено дослідженню найпоширеніших системних граматичних порушень в сучасній німецькій мові, висвітлено основні лінгвокогнітивні аспекти, що детермінують їх появу та функціонування в мові. Висвітлено особливості обґрунтування А. Фреєм ненормативного використання мовних одиниць, окреслено коло фундаментальних потреб, які мотивують функціональне призначення регулярних граматичних порушень.

Ключові слова: граматичні порушення, «граматика помилок», потреба, лінгвістична економія, асиміляція, незмінюваність, експресивність.

Факт того, що мовні зміни ще ніколи не відбувалися так стрімко як в останні десятиріччя, одноставно визнається сьогодні як зарубіжними так і вітчизняними лінгвістами. Загально відомо, що найбільш чутливим до інновацій виступає, насамперед, лексичний рівень мови, який характеризується сьогодні безпрецедентним збагаченням словникового запасу. Проте й граматики не може не реагувати на виклики часу, незважаючи на те, що вона є найстійкішою і консервативнішою з усіх мовних рівнів. Сучасне мережеве суспільство збільшує обсяг та щільність інформаційних потоків, створюючи тиск, який помітно впливає на самі мовні засоби, будь то лексичні чи граматичні, вимагаючи від них бути відповідно щільними, чіткими, лаконічними та економними. Таким чином мова змушена відповідно розвиватися, позбавляючись всього зайвого, незадовільно обґрунтованого, непотрібного, всього того, що могло б ускладнювати функціонування мовлення в процесі спілкування.

Слід зауважити, що коли йдеться про нові вектори розвитку сучасної німецької мови, до центру уваги дослідників потрапляють або окремі мовні засоби, які є часто вживаними, проте не мають статусу загальнообов'язкових та загальноприйнятих, або мова йде про подальший розвиток поодиноких мовних явищ і процесів, які вже прижилися. Відсутніми й надалі залишаються граматичні студії теоретично-узагальнюючого характеру, які б давали систематичний опис мовних відхилень від літературної норми німецької мови і висвітлювали фактори, які спричиняють відповідні граматичні порушення. Щось на кшталт «Граматики помилок» Анрі Фрея, відомого швейцарського лінгвіста, представника Женевської лінгвістичної школи, який зібрав і систематизував надзвичайно велику кількість прикладів відхилень від граматичної норми французької мови та довів, що вони не являють собою хаотичні мовні викривлення, а складають чітко організовану систему, яка має на меті «виправляти» непослідовні та нестійкі елементи кодифікованого мовного складу. Так, на основі структурно-функціонального підходу було створено граматику «на матеріалі того, що граматику заперечує». Як за життя А. Фрея, так і сьогодні, мало хто з лінгвістів вважає за доцільне вивчення того, що Л.В. Щерба називав

«негативним мовним матеріалом». Однак не зважаючи на вподобання мовознавців, неправильні в тому чи іншому сенсі випадки використання граматичних форм регулярно зустрічаються в мовленні, як в усному, так і писемному. Неправильності не є однорідними. Ті з них, які являють собою випадкові поодинокі описки чи обмовки, не входять до кола дослідницьких інтересів лінгвістики. Тільки ті утворення, які є абсолютно нормальними з точки зору мовної свідомості носіїв мови, однак бракуються суворою мовною нормою, потребують розлогіх пояснень та їх виведення із фундаментальних властивостей функціонування самої мови.

Заслугою швейцарського лінгвіста є насамперед те, що на протигагу звичному нормативному підходу до граматичних помилок, він протиставив функціональний. Виходячи з цього «помилковим є те, що не відповідає заданій функції (наприклад: ясності, економії, експресивності тощо)». І навпаки, нормативно правильний мовний факт може призводити до двозначності та надлишковості. Таким чином А. Фрей підкреслює позитивну роль помилок, які можуть виправляти недоліки правильного мовлення.

В загальному розумінні мовленнєві помилки можуть бути обумовлені багатьма різноманітними факторами: не володінням або недостатнім володінням літературною мовною нормою, свідомим відхиленням від норми (наприклад в поезії) або ж несвідомим прагненням задовольнити ту чи іншу потребу мовця. Саме те, наскільки ті чи інші граматичні відхилення відображають ті чи інші потреби слухача чи мовця і наскільки вони піддаються теоретичному опису і обґрунтуванню, і спонукало нас здійснити дану мовознавчу розвідку, основним завданням якої є спроба обґрунтування взаємозалежності правильності чи помилковості окремих мовленнєвих фактів від їх відповідності певній потребі мовця/слухача та виявлення доцільності деяких закономірних граматичних порушень в сучасній німецькій мові.

Відповідно метою даної розвідки є виявлення та аналіз основних лінгвокогнітивних аспектів, які детермінують граматичні відхилення від мовних стандартів, з використанням основних положень теорії граматики помилок Анрі Фрея. Об'єктом виступають мовні одиниці граматичного рівня, які позбавлені мовнонормативного статусу. Предметом є лінгвокогнітивні особливості виникнення та функціонування ряду виявлених граматики-нормативних порушень. Варто зазначити, що не менш важливі дослідницькі поштовхи були отримані під час триденного лінгвістичного конгресу, організованого інститутом Германістики університету Кобленц – Ландау в червні 2016 року і присвяченому питанням нових мовних тенденцій, їх відповідностей мовним стандартам, нормативних потенціалів. Подібні заходи, а також значна кількість публікацій засвідчує, з одного боку, високий інтерес німецькомовного наукового кола до питань стандартних граматичних порушень та, з іншого, – жорстку критику з боку пуристів та певну занепокоєність мовознавців тією нестійкістю, яку проявляє граматична система по відношенню до нормативних відхилень усного і писемного вжитку.

Емпіричним матеріалом дослідження служили факти мовних змін, що виявляють наявність нормативних проблем граматичного характеру, відібрані методом суцільної вибірки із творів німецькомовної художньої літератури ХХ століття (Jacob Wassermann, Heinrich Zerkulen, Stefan Zweig, Alfons von Czibulka, Alois Brandstetter, Peter Nansen), публіцистичних творів ХХІ століття (Bastian Sick, Andreas Hock), низки актуальних та архівних статей (2010 -2015 рр.) інтернет-ресурсу Spiegel Online та Zeit Online, загальним обсягом 87 текстів.

Посилання на зазначену вище концепцію А. Фрея та, відповідно, пошуки регулярних закономірних граматичних помилок зобов'язують нас оперувати матеріалом, що не належить ані до стандартизованої мови ані до архаїчної мови минулих епох. Дане лінгвістичне дослідження стосується тих граматичних фактів, які «випереджають» норму німецької мови. Це всі ті процеси і форми, які дисонують з традиційною мовною системою: помилки, порушення, інновації, просторіччя, незвичайні або суперечливі випадки, граматичні неузгодженості, тощо.

Із припущення, що помилка в мовленні виконує специфічну функціональну роль слідує, що для лінгвіста вона матиме першочергову документальну цінність. Систематичні граматичні порушення покликані задовольняти певні потреби, і, внаслідок цього, стають певними провідниками до сфери цих потреб. Фундаментальні потреби носіїв мови, які забезпечують функціонування мовлення, не є численними. В якості основних можна виділити потреби в асиміляції (інстинкт аналогії), диференціації та ясності, економії двох типів: стислості та незмінюваності, експресивності (Freu 10). Потреби діють не ізольовано, а в складній взаємодії, часто заперечуючи одна одну. Наприклад, обидва види економії можуть заважати ясності, граматичне узгодження може відповідати потребі в аналогії та не задовольняти потребу в незмінюваності або стислості, потреба в незмінюваності перешкоджає прагненню до диференціації. Таким чином, мовна система постійно перебуває в стані нестійкої рівноваги між різноманітними потребами, що призводить до того, що користувач мови стає (часто несвідомо) на шлях пошуків мовних засобів та способів, здатних задовольнити цю потребу, яка суперечить мовній нормі (Freu 11). Тоді в мовленні виникають і починають функціонувати закономірні помилки, зберігаючи за собою потенціал стати нормою в найближчому майбутньому.

Потреба в граматичній асиміляції. Будь-який мовний факт сприяє створенню інших фактів, які могли б функціонувати разом з ним в межах однієї системи. Потреба в асиміляції – це лінгвістична форма інстинкту імітації, який є суттєвим фактором соціального життя – будь-який елемент, що проявляє себе сильніше за своїх конкурентів, залишає слід. В такому сенсі можна говорити про «силу імітації, яка є невід'ємною від самої системи» (Systemzwang) (Freu 34). Доцільною ілюстрацією дії описаного вище механізму є нівелювання форм

родового відмінку на користь давального та уподібнення форм давального відмінку до прийменникових акузативних груп в граматиці сучасної німецької мови:

- витіснення додатків в родовому відмінку (*dem Michael seine Mutter vs Michaels Mutter, dem Landesvater sein treues Volk*);
- відповідне вживання питальних, відносних та особових займенників в давальному відмінку у значенні родового (*Wem sein Täschchen ist das? vs Wessen Täschchen ist das? – Das ist mir. Wem sein Brot ich esse, dem sein Lied ich sing.*) (Sick 82);
- переважання аналітичних прийменникових груп з *von* над синтетичними в значенні Genitivus partitivus (*die Hälfte vom Unterricht vs die Hälfte des Unterrichts*) та Genitivus possessivus (*die Sehenswürdigkeiten von Hamburg vs Hamburger Sehenswürdigkeiten*);
- усунення додатків в давальному відмінку за рахунок прийменникових груп та прямих додатків (*sie schreibt an ihre Chefin vs sie schreibt ihrer Chefin, ich staune über das Wunder vs ich staune dem Wunder*).

Загально відомо, що більшість індоєвропейських мов втратили (або втрачають) кінцеву флексію, успадковану від праіндоєвропейського, як наслідок, відбувається заміна її іншими аналітичними засобами, наприклад прийменниковими групами. Так сучасна німецька мова і досі перебуває в процесі цієї заміни. Ми спостерігаємо спрощення надлишкових відмінкових флексій в давальному та родовому відмінках (-e у іменників в давальному відмінку: *dem Kind vs dem Kinde, im Wald vs im Walde*; -s у іменників у родовому відмінку: *des Forum vs des Forums, des Sekretariat vs des Sekretariats*). Процеси асиміляції пояснюють також використання конструкцій типу «*im Herbst diesen Jahres*», де вживання вказівних займенників уподібнюється до сильного типу відмінювання прикметників, оскільки більшість подібних конструкцій вживається із закінченням -n: «*im Herbst vergangenen Jahres*» та «*im Herbst nächsten Jahres*». Очевидно, що для більшості користувачів мови аналогія є достатнім мотивом для граматичних новоутворень. Таким чином, загальною властивістю семантичної і формальної аналогії є імітація моделі, яка домінує в лінгвістичній свідомості. В якості пускового механізму тут виступає лабільність асоціацій, що мають відношення до пам'яті та пов'язують один елемент системи з іншим, мотивуючи невідоме і надлишкове простим і відомим (Freu 45).

Ще одним яскравим прикладом модифікації мовного елемента шляхом імітації існуючої моделі є утворення суперлативу від прикметників, значення яких вже є абсолютизованим (наприклад: *die einzigste Karte vs die einzige Karte, die optimalste Lösung vs die optimale Lösung, die perfekte Antwort vs die perfekte Antwort, in keinster Weise vs in keiner Weise*) та прагнення щодо уніфікованого використання часток «als» та «wie» з прикметниками в порівняльному ступені (наприклад: *schneller wie der Wind vs schneller als der Wind, teurer wie hier vs teurer als hier, besser wie du vs besser als du*) або їх подвоєння (наприклад: *größer als wie dieser vs größer als dieser*).

Концепція А. Фрея передбачає, що потреба в асиміляції проявляється не тільки шляхом аналогії, а й шляхом конформізму. Під граматичним конформізмом розуміється окрім власне узгодження, згідно з яким рід і число прикметника або дієслова змінюються у відповідності до категорій роду і числа іменника, при якому вони вживаються у функції означення або присудка, ще й ті прийоми, за допомогою яких знаки в мовленні повинні змінюватися категоріально в залежності від інших знаків, з якими вони пов'язані. Прикладом цього може слугувати атракція сполучника та дієслова в деяких діалектах німецької мови (наприклад: *obst du hergehst, dassen wir kommen, obben wir gehen, obt ihr geht*).

Потреба в ясності передбачає прагнення до розрізнення лінгвістичних елементів з метою уникнення імпліцитного або явного змішування, можливого при функціонуванні мовлення і стосується не тільки лексичного рівня мови, а й всіх її складових, в тому числі і граматичних категорій. Прагнення до диференціації може призводити до зіткнення в одному знаку двох або більше антиномічних значень. Так, наприклад, помилковим визнається додавання префіксу *vor-* до дієслова *programmieren* (*vorprogrammieren*), оскільки це ж саме значення вже виражене за допомогою префікса *pro-*. Однак потреба в диференціації призводить до утвердження обох дієслівних форм в німецькій мові. Відомий цюріхський лінгвіст Стефан Бопп інтерпретує *vorprogrammiert* як дещо природно властиве, невідворотне (наприклад: *Damit ist ein Streit zwischen den beiden schon vorprogrammiert. Das Fehlen eines Parkkonzepts programmiert ein Parkplatzproblem bereits vor.*), іноді підкреслює, що дія є неусвідомлюваною, небажаною або виконується ще до самого процесу «програмування» (наприклад: *Die Bildeinstellung wurde vom Hersteller vorprogrammiert. Sein ganzes Leben war vorprogrammiert.*). Таким чином, *vor-* більше ніж механічне подвоєння. Морфологічна диференціація привносить додаткові значеннєві елементи та розширює семантичний діапазон дієслівних та іменникових форм. Аналогічний підсилюючий ефект спостерігається в конструкціях типу «*aus dem Fenster hinausblicken*», «*im nachfolgenden Text*», «*ohne Vorkündigung*», «*aus dem Auto aussteigen*».

Потреба в економії. Питання лінгвістичної економії здобуло увагу багатьох мовознавців: Ш. Баллі, А. Мартіне, Є.Д. Поліванова, Г. Пауля, Г. Спенсера, Дж. Ціпфа та інших. Зазначимо, що заслугою А. Фрея було введення важливого уточнення, а саме виділення двох аспектів лінгвістичної економії. Це дискурсна економія, або стислість, призначенням якої є скорочення довжини та числа елементів, взаємодія яких створює мовленнєвий потік, та економія пам'яті, або незмінність, метою якої є полегшення роботи пам'яті шляхом скорочення числа варіантів того чи іншого мовного елемента.

Реалізація потреби в стислості обумовлена бажанням мовця і слухача здійснювати мовленнєвий процес та процес інтерпретації оперативно і швидко. Мовець скорочує більш чи менш свідомо все, що в конкретній мовленнєвій ситуації мається на увазі, тобто ті дані та відомості, які будучи відомими співрозмовникам, утворюють фон їхнього спілкування. Слухач, в свою чергу, змушений піддавати мовлення свого співрозмовника стислому аналізу, прагне зрозуміти його в найкоротший час та з мінімальними зусиллями. Саме ця потреба позбавляє так звані афінитні конструкції статусу помилкових. Мова йде про конструкції, які являють собою дієслівні комплекси, що займають кінцеву позицію в підрядних частинах складнопідрядних речень та мають відсутньою відмінювану частину, здебільшого допоміжне дієслово. Найуживанішими дані конструкції є у випадках, коли постає необхідність вживати однакові за формою (і звучанням) допоміжні дієслова на стику підрядної і головної частини. Граматичні морфемі (особа, число, час, стан, спосіб) імпліцитно виражаються/сприймаються мовцем/слухачем за допомогою контекстуального оточення або невідмінюваної частини відповідного дієслівного комплексу:

Als Thekla begriff, welcher Gefahr sie ausgesetzt gewesen, war sie ganz erschüttert, und noch immer dachte sie nicht gern an das Entsetzliche zurück. (Nansen, S. 83)

Das spezifische Schicksal, das ihm die Götter vorbehalten, hatte ihm, so konnte er glauben, seine Bitternisse bis zur Neige zu kosten gegeben. (Wassermann, S. 192)

Der Wirt zum „Goldenen Lamm“, bei dem der Fremde übernachtet und auch weiterhin auf einige Tage vorerst sein Quartier bestellt, hatte ihm am späten Abend noch Papier, Tinte und Gänsekiel besorgen müssen. (Zerkulen, S. 59) (Zeman 44).

До 1-ої половини ХХ ст. до афінитних конструкцій вдавалися, лише за умови безпосереднього слідування один за одним двох омонімічних дієслівних форм. Проте тенденція розвинулася таким чином, що надлишковим і зайвим постало будь-яке постпозиційне допоміжне дієслово:

Seit vor anderthalb Jahren wieder der Krieg mit Preußen begonnen, waren die Aufträge ohnehin rar geworden. (A. von Czibulka, S. 15)

Nachdem er mit dem Arzt geheim beraten, offenbart Goethe sich dem ältesten seiner Gefährten, dem Großherzog, mit der Bitte, er möchte für ihn bei Frau Levetzow um die Hand ihrer Tochter Ulrike werben. (Zweig, S. 93)

Columbus habe für seine verbrecherische Schwäche das Los verdient, das ihm geworden, sagen strenge Kritiker. (Wassermann, S. 160) (Zeman 46).

Використання даних конструкцій в якості стилістичних засобів іронії та сатири, уможливило випускання граматично значущих дієслівних елементів навіть в самому кінці речення, ігноруючи їх смислову і фонетичну завершеність:

Wenn ihn etwa der Staatskanzler Wenzel von Kaunitz wieder einmal geärgert hatte, weil er seiner Meinung nach mit diplomatischen Künsten versaute, was der Soldat mit seinem Blute mühsam in Ordnung gebracht. (A. von Czibulka, S. 152 f.)

Niemand sieht ihr an, was sie eben vernommen. (A. von Czibulka, S. 288)

Da aber habe er eine Stimme gehört, es sei die Stimme eines Kindes gewesen, die sei ihm wie ein Licht aufgegangen und habe ihm versichert, dass er den weiten, schmerzlichen Weg nicht umsonst gemacht. (In: Brandstetter, S. 216) (Zeman 47).

Потреба в незмінюваності. На думку А. Бергсона, характерною рисою знаків людської мови є не тільки їх спільність, але й, насамперед, їх рухливість. Інстинктивний знак є незмінним, знак, притаманний інтелекту є рухливим (Berhson 172). Необхідність економії зобов'язує мову замінити надмірність окремих символів рухливими знаками, які можуть поперемінно передавати велику кількість різноманітних значень. Така рухливість знака не залежить виключно від довільності певного знака по відношенню до його значення, а, насамперед, від довільності значення, тобто мислення, по відношенню до дійсності, яка осмислюється. Враховуючи те, що знак постійно повинен змінювати форму в залежності від відношень, які пов'язують його з іншими знаками, що є присутніми в пам'яті або мовленні, мовець і слухач повинні повсякчас зосереджувати пам'ять і увагу. Потреба в незмінюваності, яка досить інтенсивно реалізує себе в мові, прагне, незважаючи на відношення, що пов'язують знак з іншими частинами мовної системи в пам'яті і мовленні, завжди підтримувати одну й ту ж форму знака, з метою полегшення необхідних зусиль з їх боку.

Прикладом граматичної пристосованості, коли один і той же знак виступає виразником різних граматичних категорій, може бути відсутність (іноді часткова) формальних відмінностей між прийменниками і сполучниками в темпоральному значенні:

Bis zum Abschluss des Examens lernten sie miteinander. vs Bis sie das Examen abgeschlossen haben, lernten sie miteinander.

Seit dem Kauf eines Computers können sie viel mehr miteinander kommunizieren. vs Seit(dem) sie einen Computer gekauft haben, können sie viel mehr miteinander kommunizieren.

Während des Gesprächs wurde ihm bewusst, wie einsam er war. vs Während sie miteinander sprachen, wurde ihm bewusst, wie einsam er war.

Механізм дії потреби в незмінюваності відображають досить регулярні граматичні помилки при утворенні форми імперативу 2 особи однини, вони засвідчують тенденцію до незмінюваності дієслівного

кореня та пристосованості сильних дієслів до розряду слабких. (*Geb! vs Gib! Ess! vs Iss! Werf! vs Wirf! Nehm! vs Nimm!*)

Не менш яскравим прикладом є означальні підрядні речення. Використання відносних займенників в німецькому просторіччі заслуговує окремого дослідження. Як відомо, традиційна німецька мова не має незмінної форми відносного займенника, дійсного для будь-яких родових категорій, нормативно обов'язковим є використання різних знаків, що змінюються в залежності від роду та відмінку означального слова. Проте сучасна розмовна мова створила для себе незмінний засіб, поширивши використання питального слова «wo» на контексти всіх можливих відносних займенників:

*Krass, Mann! Das ist schönste Auto, wo gibt!
Das ist der Mann, wo ich gestern gesehen habe.*

Досить поширеними є варіанти, в яких сполучник «wo» зустрічається з розщепленням: ... *der Mann, wo ich mit ihm geredet habe.*

Bin ich denn der Einzige hier, wo Deutsch kann? (Назва книги Андреаса Гока, присвячена всебічному розгляду питань занепаду німецької мови).

Неможливо залишити поза увагою той факт, що відносний займенник не є носієм тих граматичних значень, відсутність яких унеможливує функціонування всієї мовної системи. Окрім тих мов, в яких відносний займенник може бути імпліцитно вираженим (наприклад: англ. ... *the man I saw yesterday; there is a man wishes to speak with you*), існують мови, такі як китайська або японська, в яких він абсолютно відсутній. Відповідно, можна сперечатися про першочерговість впливу екстра- чи інтралінгвістичних чинників на процеси мовної інваріантності, проте поведінка відносного займенника в німецькій мові являє собою прекрасний приклад того, яким чином певна тенденція – в даному випадку потреба в незмінюваності – досягає своїх цілей шляхом незначних але регулярних граматичних порушень.

Потреба в експресивності. Враховуючи те, що з точки зору еволюції мова безперервно рухається від експресивності знака в напрямку його довільності, А.Фрей виділяє закон «знос»: чим частотнішим є використання знака, тим менш яскравими є враження, пов'язані з його формою та значенням. З точки зору функціональності та статистичності ця еволюція врівноважується завдяки зсуву в інший бік: чим більше знак використовується, тим більше потреба в експресивності прагне поновити його як семантичну так і формальну складову (Frey 216).

Так, загалом відомо, що означеність власних імен (насамперед імен та прізвищ людей) актуалізується імпліцитно і не потребує використання означеного артикля. Проте розмовна німецька мова санкціонує вживання артикля перед власними назвами, з метою «охарактеризувати» особу, позначувану цим іменем. Використання артикля перед власним іменем може бути стилістично мотивованим і виконувати декілька функцій:

- надавати відтінок фамільярності (*"Also, was die Katja da gerade angesprochen hat, das finde ich total wichtig. Auch den Einwand von der Ulla kann ich nur unterstreichen. Ich würde aber trotzdem gern noch mal auf das zurückkommen, was der Frank vorhin gesagt hat ..."*);
- у випадку використання артикля перед прізвищем виражати презирство, зневажання (*Die Schneiders, die du so magst, kann ich nicht leiden*).

Явно виражена експресивність, обумовлена використанням означеного артикля перед власними іменами, пов'язана з перестановкою понять власних і загальних назв. Відомо, що в сучасній німецькій мові подібне використання артикля поруч з іменем в значній мірі втратило експресивну значимість (наприклад, в ситуації знайомства, яка виключає можливість реалізації зазначених вище експресивних функцій: *«Hallo, ich bin der Daniel», sagte Daniel. «Und du bist die Barbara, stimmt's?»*). Трапляються випадки, коли артикль виступає не тільки засобом мовної ясності та однозначності, а й єдиним необхідним граматичним засобом, який впорядковує морфологічно-синтаксичні відношення у реченні (наприклад: *Mirko hat Jan getreten. vs Der Mirko hat den Jan getreten/ Den Mirko hat der Jan getreten*). Не слід забувати, що існують мовні регіони, насамперед південна частина Німеччини та Австрія, де вживання означеного артикля з власними іменами є принципово визнаним. Таким чином, потреба в експресивності, яка першочергово виступає детермінантом граматичного порушення, з часом призводить до його поширення та експресивної нейтралізації.

Висновки. Дана лінгвістична розвідка є спробою узагальненого висвітлення основних мотивів-потреб здійснення граматичних новоутворень, а також окреслення кола наслідків-прикладів їх експліцитної реалізації, найбільш поширеними серед яких є:

- витіснення додатків в родовому відмінку за рахунок давального;
- вживання питальних, відносних та особових займенників в давальному відмінку у значенні родового;
- переважання аналітичних прийменникових груп з von над синтетичними в значенні Genitivus partitivus та Genitivus possessivus;
- усунення додатків в давальному відмінку за рахунок прийменникових груп та прямих додатків;
- спрощення надлишкових відмінкових флексій в давальному та родовому відмінках;
- уподібнення форм родового відмінку вказівних займенників до сильного типу відмінювання прикметників;

- утворення суперлативу від прикметників із абсолютизованим значенням;
- усунення граматичної диференціації між частками *als* та *wie*;
- значеннева диференціація за рахунок морфологічної інтенсифікації (подвоєння синонімічних префіксів, використання омонімічних префіксів та прийменників);
- використання афінітних конструкцій;
- відсутність (повна або часткова) формальних відмінностей між прийменниками і сполучниками в темпоральному значенні;
- пристосованість сильних дієслів до розряду слабких через відсутність аблауту;
- використання питального слова «wo» у всіх можливих родових та відмінкових формах відносних займенників;
- використання означеного артикля з власними назвами.

Здійснивши аналіз виявлених нами мовнонормативних граматичних порушень, маємо підстави стверджувати, що на їх появу та стрімке поширення впливає низка лінгвокогнітивних аспектів, найвагомішими серед яких є потреби в граматичній асиміляції, диференціації, мовній економії двох типів (стислості та незмінюваності) та експресивності.

Нажаль, в рамках даного дослідження не можливо розглянути всі існуючі в сучасній німецькій мові приклади системних граматичних помилок та неузгоджень. Перспективними в цьому плані можуть бути:

- перестановка послідовності елементів в складних дієслівних комплексах підрядних речень (... *und zum Schluss äußerte er den Wunsch, dass ihm noch für zwei Jahre die Sklaveneinfuhr nach Spanien gestattet werden solle, wogegen er sich verpflichtete, dass er nur Kannibalen, Mörder und Revolutionäre auf den spanischen Märkten werde feilbieten lassen.* (Wassermann, S. 152));
- уподібнення порядку слів складнопідрядних причинних речень із сполучником «weil» до їх семантичних аналогів із сполучником «denn» («*Habt ihr bestellt?*», *fragte Henry.* «*Nein, haben wir noch nicht*», *sagte Philipp,* «*weil wir haben auf dich gewartet!*»);
- використання форм плюсквамперфекту за умови відсутності потреби вираження передчасності в минулому (*Wo warst du gestern Abend?* – *Ich war in der Kneipe gewesen.*);
- надмірне накопичення дієслівних форм в простих реченнях (*Sie hatte das gestern schon gemacht gehabt.*) тощо.

Перераховані вище та інші спроби коригувань кодифікованих мовних явищ мають право на з'ясування та обґрунтування тих факторів, які спричиняють їх появу та мотивують системне поширення і використання.

References

- Berhson, Anri. *Tvorcheskaya evolyutsyya*. Mynsk: Kharvest, 1999. Print.
- Bondarko, Alexandr. *Funktsyonal'naya hrammatyka*. Lenynhrad: Nauka, 1984. Print.
- Frey, Anri. *Hrammatyka oshybok*. Moskva: KomKnyha, 2006. Print.
- Hock, Andreas. *Bin ich denn der Einzige hier, wo Deutsch kann? Ueber den Niedergang unserer Sprache*. Muenchen: Rivaverlag, 2015. Print.
- Morozova, Oksana, and Noskova, Svetlana. *O nekotorykh tendentsyyakh yazykovykh yzmenenyy v hermanskoj lynchvokul'ture*. Tver': THSKhA, TYPLYMK, 2007. Web. 12 Jan. 2017.
- Sick, Bastian. *Der Dativ ist dem Genitiv sein Tod*. Koeln: Kiepenheuer & Witsch, 2004. Print.
- Sommerfeldt, Karl-Ernst, and Hackel, Werner, and Starke, Guenter. *Einführung in die Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. Berlin: Walter de Gruyter, 1998. Print.
- Zeman, Jaromier. *Neue Entwicklungstendenzen in der deutschen Syntax. Brüner Beiträge zur Germanistik und Nordistik - Sbornik prací filozofické fakulty brněnské univerzity - řada germanistická*, Brno: Masarykova univerzita, 2007: 41-51. Web. 28 Jan. 2013.
- Zhynkyn, Nykolay. *Rech' kak provodnyk ynformatsyy*. Moskva: Nauka, 1982. Print.

List of Sources

- Spiegel Online (Mirror Online), 2017. Web. 9 Feb. 2015.
- Zeit Online (Time Online), 2009, Web. 11 Nov. 2010.

Надійшла до редакції 03 березня 2017 року.

LINGVO-COGNITIVE ASPECTS OF REGULAR GRAMMATICAL DEVIATIONS (BASED ON MATERIAL OF CONTEMPORARY GERMAN LANGUAGE)

Nataliia Drach

Department of German Philology, Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine

Abstract

Background:

Rapid changes, which take place on all language levels, including grammatical, predetermine actuality and practical sense of grammatical growth study issues, of usual constructions and other regular deviations of codified structure of modern German language.

Purpose:

The purpose of this linguistic research is the definition of main lingvo-cognitive requirements, which determines processes of system grammatical mistakes and disagreements.

Results:

Based on concept of grammar of mistakes of Swiss linguist Henri Frei and on analysis of actual empirical material, the range of basic needs was discovered, which motivate the appearance of majority of deviations, which are present in contemporary German language. Among them can be named: the need for grammatical assimilation and analogy, the need for clarity and differentiation, the need for economy, irremovability, expressivity.

Discussion:

As in the framework of this research it is impossible to examine all grammatical standards' deviations existing in language, the perspective for further study, per our opinion are those intralinguistic and cognitive prerequisites, which motivate of permutation sequence elements in complex verbal complex subordinate clauses, the application of pluskwamperfekt forms in the absence of expression needs of prematurity in the past, excessive accumulation of verb forms in simple sentences etc.

Key words: grammar deviations, "grammar of mistakes", need, linguistic economy, assimilation, irremovability, expressivity.

Vitae

Nataliia Drach is postgraduate of Department of German Philology at Borys Grinchenko Kyiv University, specialty 10.02.04 Germanic languages. Her areas of research interests include German grammar, functional grammar, active grammar of associative and verbal Net, cognitive grammar.

Correspondence: m.pakholchuk@gmail.com

Світлана Каленюк

УДК 811.161.2+81-119

**РОЛЬ СЕМІОТИЧНИХ КОДІВ У ПРОДУКУВАННІ СЕМАНТИЧНОЇ ГЕТЕРОГЕННОСТІ ПОВІСТІ
Т. ПРОХАСЬКА «ДОВКОЛА ОЗЕРА»**

Статтю присвячено проблемі встановлення характеру залежності між семантичною неоднорідністю тексту повісті Т. Прохаська «Довкола озера» та кодами, що в ньому функціонують. Відповідно до цього на основі змістових експлікацій і кількісних показників авторкою виокремлено масив актуальних кодів, що забезпечують семантичну неоднорідність тексту повісті Т. Прохаська «Довкола озера», визначено особливості номінації герменевтичних і символічних кодів із урахуванням усталених та специфічних смислів, виражених ними, а також здійснено лексико-семантичну характеристику узуальних та оказіональних номінацій цих кодів.

Ключові слова: семантична гетерогенність, текст, семіотичний код, узуальна номінація, оказіональна номінація.

Популяризація лінгвосеміотичного підходу в дослідженнях тексту значно розширює дефінітивне поле останнього й визначає його не лише як знакову структуру (Л. Бабенко, Я. Галло, О. Дорофеева, І. Кочан, В. Кухаренко, Ю. Лотман, В. Лукін, В. Садченко, Б. Успенський та ін.), а і як систему кодів (Н. Андрейчук, Т. Срохіна, Є. Івченкова, М. Лановик, В. Степанов, О. Хлебникова, Л. Чертов та ін.). Такий вектор окреслився в сучасній науці під впливом ідей Р. Барта, а згодом і Д. Фоккеми та У. Еко, які вперше відзначили вагому роль кодів та кодових сполук у семіотичній інтерпретації текстів чи їхніх фрагментів. У цьому аспекті на сьогодні висвітлено й обґрунтовано значну кількість загальнотеоретичних положень, що стосуються насамперед з'ясування мовленнєвого потенціалу кодів як текстових складників (О. Бразговська, Дж. Ділі, Г. Почепцов, А. Соломоник, Н. Степанова та ін.), визначення типологічних різновидів цих семіотичних утворень (Р. Барт, О. Бразговська, А. Диденко, У. Еко, Х. Кафтанджигев, В. Степанов, Д. Фоккема та ін.), установлення зв'язків із культурним універсумом (Д. Гудков, С. Денисенко, В. Красних, М. Ковшова, О. Селіванова, О. Снитко, І. Тараба, З. Чанишева та ін.). Також останнім часом усе більшої уваги наукова спільнота приділяє питанню семантичної експлікації кодів, однак наявні розробки, попри їхню беззаперечну наукову цінність для лінгвістики, присвячено переважно визначенню номінативного складу кодових одиниць лише як репрезентантів текстів певної культури, через що цілісного уявлення про лексико-семантичне навантаження всього існуючого розмаїття кодів поки немає (див. праці Н. Венжинович, О. Галинської, О. Дідули, Т. Леонтьєвої, Н. Шарманової, С. Шестакової, Л. Щербачук та ін.). Отже, з огляду на те, що будь-який текст «принципово гетерогенний та гетероструктурний» ("Theory of Text" 54), тобто має здатність до генерування